

EL CREIXEMENT URBÀ D'UNA CIUTAT METROPOLITANA: GAVÀ 1600-2000

MARI CARMEN MONTEAGUDO, GERMÁN RÁFALES,
JOSEP CAPMANY I ASSUMPCIÓ GABERNET
Estudiosos

Introducció

Presentem un breu estudi del creixement del nucli urbà de Gavà des de dos punts de vista: morfològic i, per a l'època més recent, de les tipologies d'habitatges.

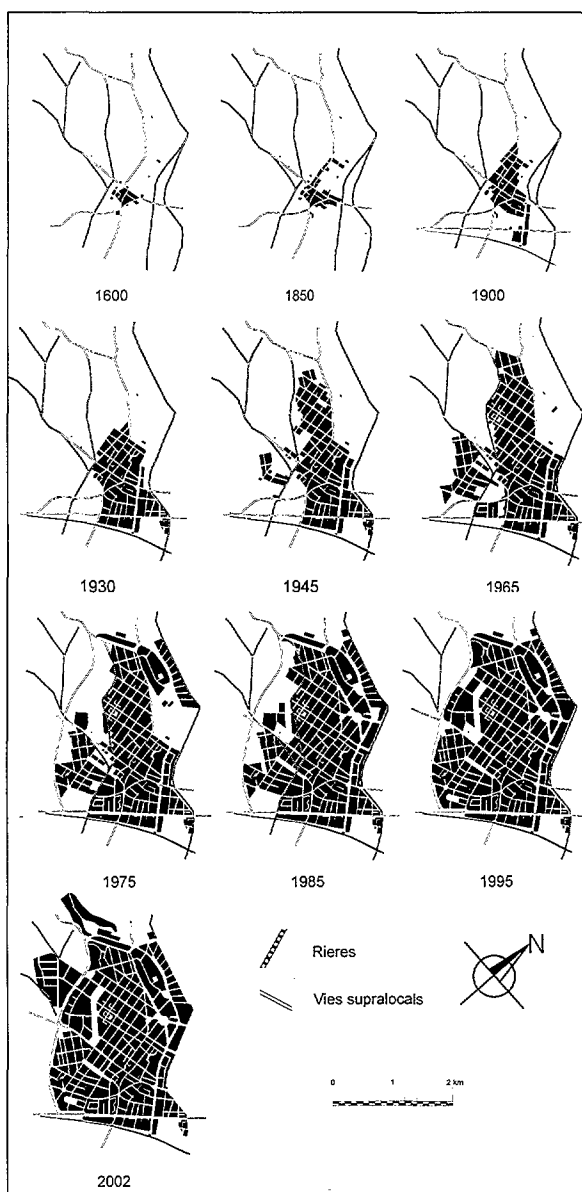
En tot el treball farem referència a noms de carrers i barris sense definir-los. El lector interessat pot trobar els primers en qualsevol guia i una delimitació dels segons en una publicació recent.¹

Des del punt de vista morfològic, seguim el creixement de la xarxa urbana des del nucli de possible origen romà fins a l'actualitat. Descriuim com i quan s'urbanitzen els carrers i barriades, i la manera i el context en què aquest creixement es produeix. Pel que fa a la tipologia d'habitatges, s'analitzen les llicències d'obres concedides a partir del 1970, classificades segons siguin de reformes o d'obra nova. En aquest cas, distingim els edificis baixos dels alts, per tal d'aprofundir en la descripció de la densificació urbana. Per contextualitzar aquest creixement, presentem en la taula 1 l'evolució del nombre d'habitants i habitatges en el període 1600-2002. La síntesi cartogràfica del creixement en aquest període es presenta en la figura 1.

Finalment, cal remarcar que l'estudi se centra només en els àmbits residencials de l'actual nucli urbà. No tractem ni de les zones industrials ni de la resta de nuclis aïllats (la Pineda –anomenada també Gavà Mar–, la Sentiu, ca n'Espinós, Bruguers i can Tries), que apleguen aproximadament només el 9% dels habitants empadronats, i que sorgiren en la segona meitat del segle XX.

Esbós de la situació a finals del segle XVI

El desenvolupament urbanístic de Gavà parteix de l'antic camí medieval de Barcelona a Sitges que actualment conforma els carrers de Viladecans, Major,

Figura 1. Evolució de la xarxa urbana de Gavà entre el 1600 i el 2002. La cartografia s'ha aproximat a partir de mapes contemporanis i dades documentals. Elaboració pròpia.

Dossier

TAULA 1.

Població i habitatges a Gavà des de finals del segle XVIII fins a l'actualitat.¹³

Any	1787	1826	1830	1850	1855	1860	1877	1900	1910	1940	1950	1960	1970	1980	1990	2001
habitants	768	795	724	1.005	1.292	1.273	1.431	1.825	1.982	6.110	6.860	15.725	24.213	34.115	35.990	39.619
habitatges	90	176	154	250	297	308	364	469	442	1.299	1.555	2.992	7.682	12.358	13.769	16.750

Castelldefels i Joaquim Folguera, i que l'unia amb el veí de Viladecans, per la part est, i amb Castelldefels per la part oest.²

Dossier

A ponent d'aquest camí hi havia un petit triangle, tal volta murallat,³ que tenia com a elements constitutius, cap a l'oest, l'església de Sant Pere i, cap a l'est, unes petites edificacions. Possiblement, l'origen d'aquesta estructura és romà, aspecte reforçat per les recents troballes en zones del nucli antic realitzades en diverses excavacions d'urgència.⁴ La banda de ponent d'aquest triangle d'edificacions era la riera de les

Parets, just després de la confluència amb el torrent de les Fontetes. D'aquest triangle, els carrers de Sant Pere i Major en delimiten els costats nord i est, respectivament, fins a mitjan segle XVIII. Significativament, el carrer de Sant Pere rebia el nom, en els segles XVII i XVIII, de "carrer de dalt". Les cases de la vila, segons una descripció de finals del segle XVIII, «son baixas, de un solo piso, construhidas de cal y canto, no adornadas ni asehadas, sí sólo al uso del labrador».⁵ Eren fetes dels materials més abundants fins al segle XVI: la tàpia i la pedra seca. La pedra tallada i la maçoneria només eren habituals en les construccions de la noble-

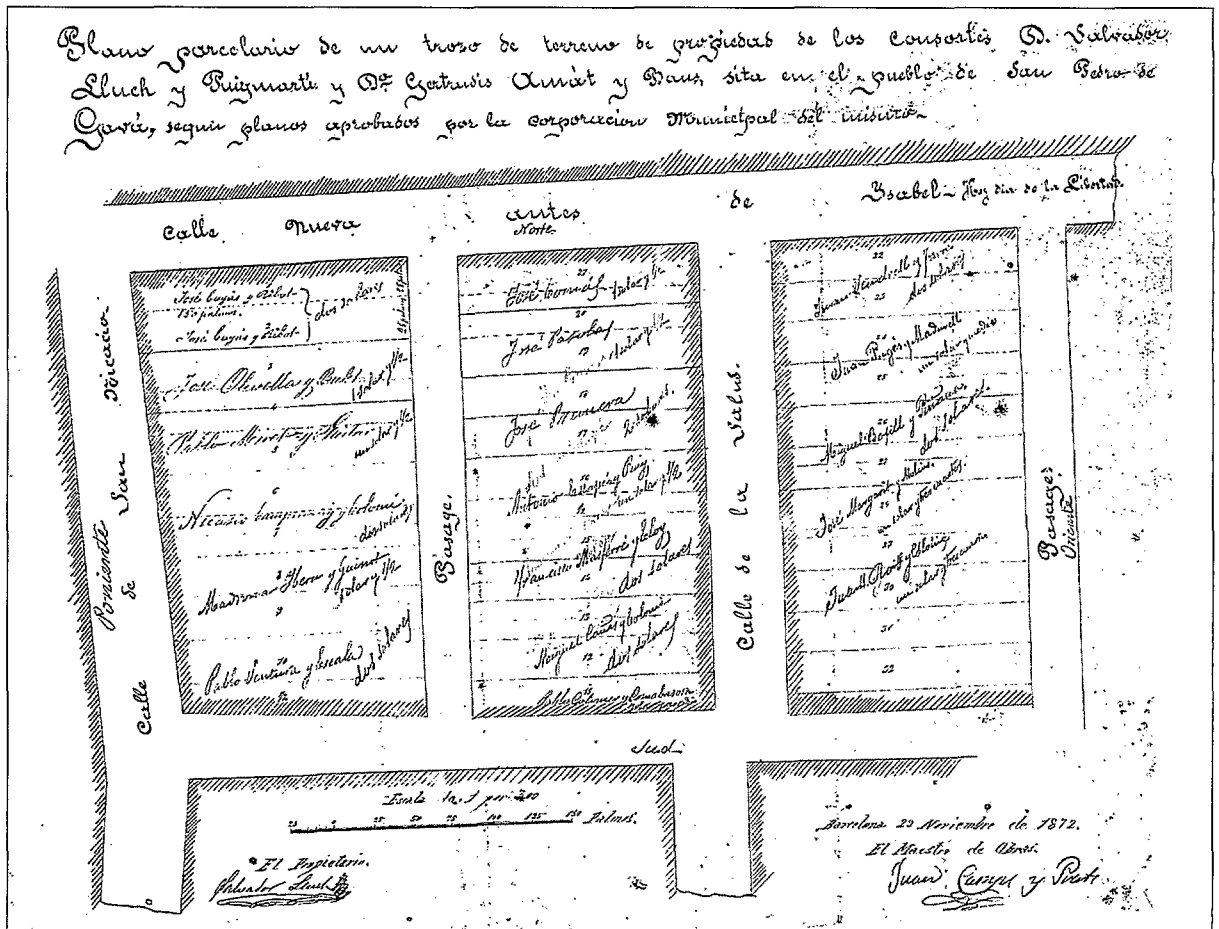

Figura 2. Pla de parcel·lació i urbanització de la part nord de la finca Lluch, del 29 de novembre de 1872. Arxiu Municipal de Gavà.

sa i l'Església, i en alguns elements de les masies.

Els segles XVIII i XIX: dels ravals als primers eixamples planificats

A partir de la segona meitat del segle XVIII i fins al 1850, l'impuls edificatori prové de prohoms barcelonins que comencen a adquirir terres, amb vista a urbanitzar-les. El nucli creix cap a la part nord, l'única que quedava lliure. El carrer que puja és l'actual carrer de Sant Nicasi, que de fet era la part inicial de l'antic camí que portava a les Canals, ara can Tries, i Begues (sis cases entre el 1792 i el 1814). També es configura un petit agregat al voltant de la plaça Major (vuit cases entre el 1744 i el 1815). Tots dos agregats es formen a partir del sotsestabliment a cens de parcel·les de terra dels Tresols, propietaris de la masia coneguda actualment com casa Gran. També s'urbanitzen la banda nord del carrer de Sant Pere i l'est del carrer de Sant Nicasi (onze cases entre el 1743 i el 1788), a partir de diversos subestabliments atorgats pels Muntaner, de l'actual masia torre Lluch. Finalment, un altre raval apareix a la banda nord de l'actual carrer de la Mare de Déu de Bruguers (quatre cases entre el 1699 i el 1769) en terres dels Colom, de la desapareguda masia de can Pere Bori.⁶ Tenim, cap al 1850, una xarxa repartida en ravals: els de la Palla (plaça Major i carrer de la Mercè), Calders (plaça de la Bogeria i part del carrer de Sant Nicasi), cal Fuentes

(carrer de Sant Pere), Molins (carrer del Raval de Molins, amb sis cases a mitjan segle XIX), rectoria (14 cases el 1855) i raval del Todo (plaça de Balmes).⁷

Aquest creixement cap al nord va ser forçat per les limitacions que trobem tant a l'est com a l'oest: cap l'oest, el torrent de les Fontetes, que anava de nord a sud del nucli actual, i cap a l'est, la riera de Sant Llorenç, que baixava per l'actual Rambla.

Cal destacar la confluència de les edificacions en dos eixos principals, a partir dels quals s'estendrà el creixement posterior: per una part, cap al nord, carrer de Sant Nicasi enllà cap a Begues; i per una altra, cap al sud, des del carrer Major fins a l'actual carrer de Castelldefels, l'antic camí ral que hi portava. Es pot veure amb claredat que els eixos d'expansió són els camins de pas d'un poble a l'altre. Seran aquests *nuclis capdavanters* els que, per la via de, diguem-ne, actuacions d'*ompliment urbà*, faran de costat i de límit als petits eixamples que posteriorment es construiran. Ells defineixen la configuració bàsica a partir de la qual creixerà el nucli central, al ritme marcat pels diferents processos socioeconòmics de la revolució industrial.

A la segona meitat del segle XIX aquesta xarxa, ja més assentada, s'expandeix a través de la unió del nucli més antic amb el petit carrer radial situat al nord. Es forma així una unitat més gran i homogènia a l'actual centre urbà (carrers del Centre, Sant Isidre, Salvador

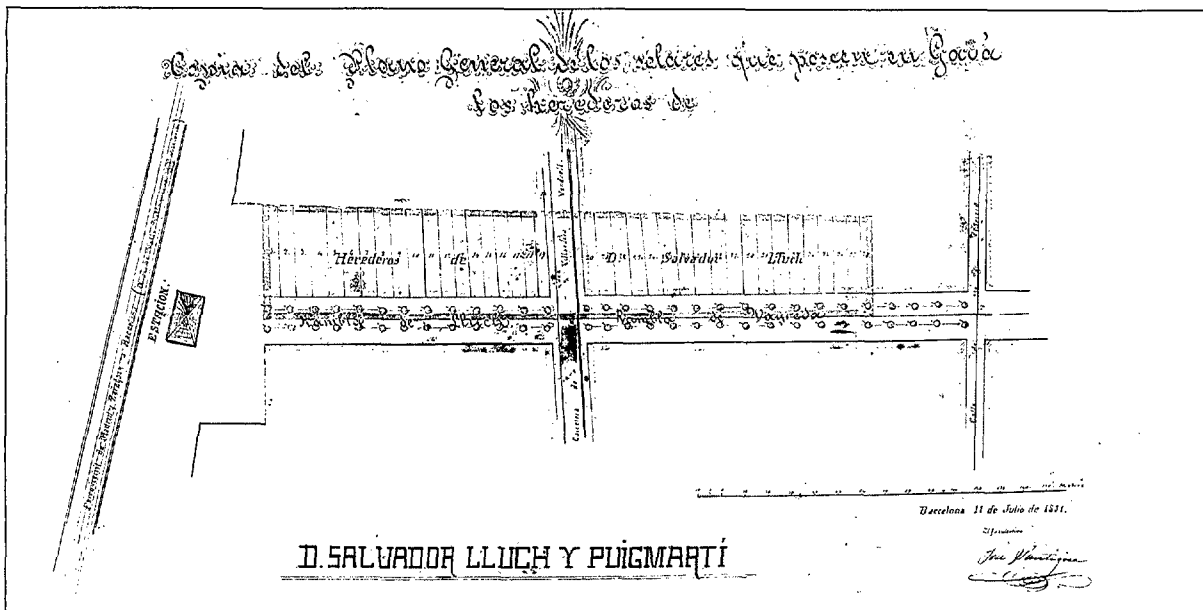

Figura 3. Pla de parcel·lació i urbanització de la rambla de Lluch i de Vayreda, de l'11 de juliol de 1881. Arxiu Municipal de Gavà.

Lluch, de la Mercè, etc.). És remarcable que aquest procés d'*ompliment urbà* entre els eixos preexistents es fa ja des dels inicis de forma planificada. El primer pla d'aquest tipus correspon a la urbanització de part dels terrenys de la finca dels Lluch (l'actual Museu de Gavà), el 1872 (figura 2).⁸

A més d'aquestes operacions de sutura, cal destacar la urbanització de la Rambla. Aquest creixement pel sud i l'est és peculiar perquè els propietaris dels terrenys van presentar a l'Ajuntament una sèrie de plànols i estudis de parcel·lació de les diferents zones a urbanitzar, per demanar-ne l'informe favorable i l'aprovació. En aquests projectes (figura 3) veiem com se segueix una regularitat i un mateix patró per a tota la parcel·lació. Els trams oberts comprenen la rambla de Vayreda i la rambla de Lluch, els que es troben més al sud. D'ara en endavant, arran de l'arribada del ferrocarril a Gavà, cosa que afavorirà l'arribada dels primers contingents de gent que faran que, en poc temps, el creixement urbanístic es dispari. Val a dir que el creixement aquí torna a ser radial, des del nucli consolidat cap a la nova estació de tren. Un nou eix que servirà, a principis del XX, de referència per realitzar noves operacions d'*ompliment urbà*.

D'altra banda, la construcció de la nova carretera de Barcelona a Calafell, el 1873, i de la via fèrria, el 1881, formaran al sud una barrera infranquejable per a l'expansió urbana residencial.

La primera meitat del segle XX (1900-1950)

En aquesta època el nucli urbà de Gavà es comença a expandir cap al sud i l'est, fet aquest darrer que es veu afavorit pel desviament de la riera de Sant Llorenç el 1926.⁹ Aquest desviament va donar al terme municipal un tros de terreny considerable, que aviat es va edificar, tant per la proximitat del tren, amb l'estació al final de la mateixa Rambla, com de la carretera a Barcelona.

En aquests moments es conformen també els barris denominats Rierals i Barceloneta, a l'est de la Rambla i al nord de la fàbrica Roca, que s'havia instal·lat a Gavà el 1917. Són aquestes unes operacions d'*ompliment urbà* realitzades el 1923 i el 1929, respectivament. Actua de límit, a més de la Rambla i la fàbrica Roca, la partió amb el terme municipal de Viladecans. També al sud, la carretera i el camí de la Post, junt amb la Rambla, delimiten una nova operació d'*ompliment*

urbà realitzada entre els anys deu i vint entorn del carrer d'Artur Costa.

També en aquesta primera meitat de segle s'implantaren altres indústries, com ara Manufactures de la Seda (les Cintes) el 1924, Manufactures Serra i Balet el 1926 i Societat General d'Hules el 1929. Totes al sud, molt a prop de la carretera i la via del tren, per facilitar les comunicacions. Una d'aquestes empreses, Serra i Balet, va propiciar, cap al 1935, el desenvolupament urbanístic a prop de les seves instal·lacions a través de la urbanització Serra-Castells, per facilitar l'assentament dels treballadors. És remarcable que aquesta sèrie d'edificacions, per primer cop en la història del creixement urbà local, estiguin desconnectades del nucli urbà d'aleshores. Actuaven de separadors les rieres de les Parets, a llevant, i la riera de les Bòbiles, al nord.

Alhora, el nucli urbà segueix creixent per la part nord-oest, a la zona delimitada pel gran talús sobre el qual discorre la carretera de Begues, a llevant i al nord, i el torrent de les Fontetes, a ponent. Aquests dos eixos actuaran a partir d'ara com a encarriladors del creixement. Es comença a diferenciar un dels barris que més es densificarà durant els anys seixanta, les Colomeres, al voltant del carrer del mateix nom, i que presentarà una estructura ortogonal amb carrers regulars i cruïlles amb xamfrà que el diferenciaran força del nucli antic. L'inici de la urbanització d'aquest barri es pot datar el 1924, quan els germans Modolell presenten els plànols de parcel·lació de les seves finques. És un urbanisme planificat, tal com mostren els projectes de l'any 1935 per subministrar a les Colomeres llum i aigua potable i construir-hi clavegueres.

Símbol d'aquesta mentalitat planificadora, esmentem per la seva importància, encara que caigui fora del nostre estricte abast geogràfic, el projecte Ciutat de Repòs i de Vacances, elaborat pel GATCPAC entre el 1932 i el 1934, i que mai no es va arribar a portar a terme.

La guerra i la immediata postguerra van significar una aturada en el creixement urbanístic local, que no es reprendria amb força fins a la dècada dels cinquanta.

Època de represa: 1950-1970

L'any 1950, Gavà tenia 6.860 habitants, que ocupaven uns 400 edificis d'habitatge familiar.¹⁰ En dues dècades, la població només s'havia incrementat en uns

Figura 4. Fotografia aèria de Gavà, de 1967. Institut Cartogràfic de Catalunya.

2.000 habitants; eren les acaballes d'un període d'estancament demogràfic i de reduïts índexs de creixement, en el marc d'una crisi econòmica global. A mesura que passava la meitat de segle, la tendència s'invertia. A més, es repregué el fenomen de desplaçament cap a la perifèria de la població arribada a Barcelona, que ja s'havia donat en els anys trenta. Gavà, aleshores amb una elevada oferta de sòl urbà i industrial, esdevingué una vàlvula d'escapament idònia i, en conseqüència, el nombre d'habitatges tornà a créixer. Vegem com això afectà la xarxa urbana.

L'any 1945 Gavà presentava un nucli amb una base recolzada a la carretera i que s'estenia cap al nord amb les Colomeres, barri que s'anava eixamplant. Dins d'aquest, destacava la promoció pública d'habitatges protegits que urbanitzà els carrers de Pau Claris, Verge dels Dolors i plaça Interior, cap al 1949, en resposta a la necessitat d'habitatges dels nous treballadors industrials. El 1945, la Societat General d'Aigües de Barcelona comprà els terrenys de l'antic parc American Lake, que s'urbanitzà entre els anys 1950 i 1954. De forma aïllada, vers l'oest, a tocar de la riera de les Paret, es consolidava també la urbanització Serra-Castells, barri anomenat «de les Panes» a causa de la

fàbrica de panes Serra i Balet, situada just a migdia.

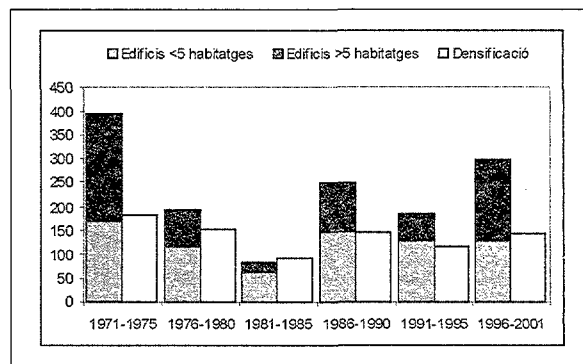
Quant a tipologia d'habitatges, la dècada dels cinquanta marcà l'inici de la construcció dels blocs de pisos o edificis plurifamiliars, encara que la fisonomia de les construccions a Gavà seguia sent majoritàriament de cos baix. El 1954 es construïren els denominats pisos de la Formo (nom de la promotora, una fàbrica d'estructures de formigó situada a tocar de la riera de Sant Llorenç), i entre el 1954 i el 1957 s'aixecaren els pisos de Santa Teresa, conjunt d'uns noranta habitatges construïts per l'*Obra Sindical del Hogar*, a l'extrem oest del nucli urbà. Són dels primers blocs de pisos que es construïren a Gavà, i els de Santa Teresa foren els primers amb una ocupació poligonal, tot i tenir un cos d'edificis més baixos que d'altres polígons aixecats posteriorment. Aquesta actuació ocupà el sòl situat entre el barri consolidat i la riera de les Fontetes, i marcà durant els propers trenta anys el límit oest de la xarxa urbana.

L'any 1960 Gavà tenia ja una població de 15.725 habitants, que vivien en uns 710 edificis d'habitatge familiar, dels quals quasi el 85% eren de menys de dues plantes i uns 524 constaven d'un únic habitatge. En la dècada dels cinquanta, doncs, l'increment va ser notable, tot i que la xarxa urbana amb prou feines canvià; l'única evolució remarcable, a banda de l'esmentat barri de Santa Teresa, fou el creixement nord del barri de les Panes, fins a quedar limitat per la riera de les Bòbiles. Es produí, bàsicament, una densificació del nucli existent, i s'urbanitzaren molts petits solars que restaven lliures als barris de les Colomeres i Centre.

Un fet important va tenir lloc en aquesta època: el 3 de desembre de 1953 s'aprovà la *Ley de ordenación urbana de Barcelona y su comarca*, que per primer cop subordinava la planificació urbanística local a l'aprovació superior. El plànol de zonificació i l'ordenança urbana del terme s'aprovaren inicialment el 17 de març de 1955, però l'aprovació definitiva no es produí fins al 29 d'abril de 1959. Fou en aquesta època quan es va planificar l'expansió urbana cap a l'oest, amb la conformació de tres grans avingudes: el passeig de Maragall, l'avinguda Diagonal i l'avinguda de Joan Carles I, aquesta com a variant de la carretera a Begues. Si la primera representava una operació d'*ompliment urbà* per connectar les Colomeres i les Panes, la segona creava un nucli capdavanter nou, i la darrera definia un nou element limitador a l'oest.

En aquesta època, el delta oriental acollia en només set

Figura 5. Llicències d'obres majors concedides en el període 1970-2001. Elaboració pròpia a partir de les dades subministrades pels serveis tècnics de l'àrea d'ur-

municipis, entre ells Gavà, el 76% de la població total de la comarca, a causa d'una expansió industrial molt localitzada: Gavà era un dels nuclis principals, amb 8.400 treballadors (el 14,64% del total comarcal d'actius). Cal destacar que algunes d'aquestes indústries radicaven al nucli urbà, i en el futur, un cop van desaparèixer o es van traslladar, els seus terrenys esdevingueren espais urbanitzables.

Als anys seixanta, l'expansió de les Colomeres va ser quasi definitiva, amb les seves característiques cases unifamiliars, sovint fetes pels propietaris mateixos (autoconstrucció). Això provocà que els espais lliures que anaven quedant fossin progressivament ocupats per construccions més elevades i amb més habitatges. El sector presentava un pla ortogonal amb una retícula de carrers regulars i de traçat rectilini, que desembocaven a les vies perifèriques: carretera de Begues, circumval·lació oest i vials als nous barris aïllats (la Sentiu, can Tries i ca n'Espinós). Un fet remarcable, visible en les fotos aèries, són els barracons prefabricats provisionals, les *casitas de San Rafael*, construïdes el 1963 a ponent del nucli, just davant del cementiri, per als damnificats en les inundacions del 62. El 1964, en el nou eix configurat pel passeig de Joan Maragall, s'edificaren els pisos de la Cyrsa (anomenats així per la promotora), que marcaren l'inici de l'operació de sutura urbana entre les Panes i les Colomeres. Un any després començà la urbanització de la prolongació del carrer de Salamanca, encaixonada entre la carretera i la via del tren.

A mitja dècada dels seixanta quedava encara una important operació d'ompliment urbà per realitzar: la del quadrant nord-est, entre la carretera de Begues i la riera de Sant Llorenç. Un cop aprovat el corresponent pla parcial, el 1967 començà a construir-s'hi el barri de can Tintorer. De primer amb la zona enclotada situada al costat de la riera (el topònim de l'indret és precisament la Clota), amb una retícula de carrers regulars que començaven darrere l'antiga caserna de can Pere

Bori i una tipologia de casetes unifamiliars. Tot plegat, una morfologia urbana que podem veure en la fotografia aèria del mateix any (figura 4). Dos anys després de la fotografia s'edificà un altre polígon, els pisos Vimo (nom de la immobiliària) o «vermells», l'actual barri d'Ausiàs Marc, que omplia l'espai existent entre el nucli consolidat de les Panes i l'avinguda de l'oest.

En termes generals, Gavà presentava una morfologia urbana compacta, a diferència d'altres municipis, gràcies a l'acompassada successió d'operacions capdavanteres i de sutura urbana, i a l'existència d'elements limitadors clars que facilitaven una compactació prèvia abans de superar-los. A principis dels setanta, hi havia uns 7.682 habitatges repartits en uns 2.500 edificis.

El pas a la situació actual: 1970-2001

Per a aquest període disposem d'una segona eina de treball molt interessant, a més de les fotografies aèries, la cartografia i la bibliografia. Es tracta del registre de llicències d'obres majors i menors.¹¹ Després del buidatge i tractament d'aquest registre, les presentem, sobre una base quinquennal, dividides en tres categories, per diferenciar els diversos processos de creixement (figura 5): llicències d'obra d'edificis de més de 5 habitatges (negre), llicències d'obra d'edificis amb menys de 5 habitatges (gris) i llicències d'obra de densificació urbana (blanc). Les del primer tipus agrupen edificis plurifamiliars, d'aproximadament entre 3 i 10 plantes d'alçada. Les del segon grup recullen cases unifamiliars i bifamiliars, que difícilment sobrepassen les 3 plantes. Finalment, les del darrer tipus comprenen les addicions de plantes, ampliacions verticals i reformes que incrementen el cos de l'habitatge preexistent.

Cal fixar-se en primer lloc en la tendència general de la construcció, obtinguda sumant tots els tipus de

Figura 6. Fotografia aèria de Gavà, de 1987. Institut Cartogràfic de Catalunya.

Figura 7. Fotografia aèria de Gavà, de 1996. Institut Cartogràfic de Catalunya.

llicència. Val a dir que, sobretot en les dècades dels setanta i vuitanta, no totes les obres demanaven llicència (especialment les dels dos darrers tipus), i estímem, aproximadament, que les dades oficials presenten una ocultació entorn del 25%. El total de llicències permet determinar les etapes de la construcció, i per tant la pressió que rep la xarxa urbana per créixer. El màxim es produeix en els primers anys (l'any de major activitat és el 1974, amb 182 llicències). Som davant les últimes pulsacions del període desenvolupista en el sector constructiu iniciat en els anys seixanta. El següent quinquenni ja és de descens progressiu, però és en els primers anys de la dècada dels vuitanta que la tendència a la baixa es consolida. Coincideix amb una crisi econòmica global que afecta tot el món occidental amb fortes sotragades locals (reconversions industrials, acomiadaments, tancament d'empreses...). El mínim anual local es produeix el 1984, amb només 39 llicències atorgades. A partir d'aquí, s'inicia una remuntada, fins als anys noranta, quan ja es torna a assolir el centenar anual de llicències concedides. Aquest nivell es manté durant tota la dècada dels noranta, fins al 1999, quan s'enregistra una activitat constructiva molt semblant a la dels setanta, amb unes

168 actuacions urbanístiques.

Als setanta, tal com es pot apreciar en la figura 6, s'exhaurí l'expansió cap al nord-est, amb la construcció, l'any 1972, de la segona fase de can Tintorer (polígons de blocs d'edificis), sobre una topografia més elevada, i una actuació de més envergadura als voltants de la plaça de Catalunya (1979) i can Pere Bori (1980). Aquest darrer barri concretà l'ocupació del sector est de Gavà fins al límit de Viladecans. Alhora, el creixement urbanístic anava ocupant espais interiors del nucli urbà ja conformat, com el solar de la Boada, sota la plaça de l'Església, on l'any 1971 començà una promoció, també en forma de blocs aïllats, de la immobiliària sorgida del Congrés Eucarístic de Barcelona (barri del Congrés).¹² De la mateixa manera, fins a arribar als inicis dels vuitanta, s'ocuparen altres espais marginals, com les Ferreres (promoció pública per als ocupants de les *casitas de San Rafael*, entre el 1971 i el 1974), i el de la prolongació del carrer de Salamanca.

La dècada de 1980 començà amb 13.679 habitatges i 3.460 edificis familiars. En la fotografia de 1987 (figura 6) veiem ja que el torrent de les Fontetes havia estat

superat per fi, amb la urbanització de l'avinguda Diagonal. A partir del primerenc nucli capdavanter proper a la plaça de Balmes, es procedí a una nova operació d'*ompliment urbà* de la falca de sòl lliure entre la riera de les Bòbiles i el torrent de les Fontetes. Al mateix temps, es tancava la part alta del barri de les Panes amb la urbanització de can Ribes (1985) i el sector oest creixia amb el barri de Gavà Nova (1984), fins al límit marcat per l'avinguda de l'oest. Només restaven, a l'interior, els solars de les fàbriques Serra i Balet, que s'edificava a finals de 1987, el de la Formo (acabat d'edificar el 1989 amb la plaça de Batista i Roca) i el de CEDE, que s'urbanitzà als noranta.

A la nova dècada, l'expansió se centrà bàsicament a completar la xarxa per ponent. A inicis dels noranta Gavà tenia més de 35.000 habitants distribuïts en 14.300 habitatges repartits entre 3.828 edificis. De 1991 a 1995 es construí tot el sector oest (250 habitatges), amb edificis d'estructura poligonal moderna als espais lliures que restaven. En la fotografia aèria de 1996 (figura 7) es pot observar aquest nou eixample, i també com augmentava la densificació de la xarxa urbana. La gràfica de llicències evidencia el fet: mentre a finals dels vuitanta i principis dels noranta deuenen les d'edificació, les de densificació (addicions, ampliacions i reformes) es mantenien. Això provocà la compactació interna del nucli a mesura que s'escampava, com una taca d'oli, cap a l'oest. La instantània aèria de 1996 mostra que Gavà ja havia completat el creixement cap l'oest i presentava un nucli compacte i ordenat amb una morfologia quasi campaniforme.

A partir de 1997 la ciutat sobrepasà aquest límit, i es traçaren els vials de l'actual barri de les Bòbiles (900 habitatges), nom que recorda els usos industrials que s'hi desenvolupaven abans. L'any 2001 ja s'havia construït quasi la totalitat dels habitatges projectats, amb una clara arquitectura de blocs d'alçada mitjana. Cal destacar que, per la seva magnitud, constitueix el procés d'urbanització i ocupació més ràpid que s'ha produït a Gavà, per sobre fins i tot de la urbanització de can Tintorer i can Pere Bori de finals dels setanta.

Gavà l'any 2001 té 39.619 habitants que viuen en uns 16.750 habitatges repartits en uns 5.000 edificis. La previsió per a les properes dues dècades ja s'està realitzant, a través dels més de 4.000 nous habitatges assignats al denominat pla de Ponent. Ara bé, contràriament a aquesta tendència expansionista en l'aspecte urbanístic, el creixement demogràfic sembla establitzat, cosa que trenca, per primer cop a la història, la

relació directa observada entre creixement urbanístic i demogràfic. És una dada que convida a la reflexió.

Conclusions

És remarcable el paper jugat pels eixos o radis de creixement. Si de primer constitueixen zones d'*urbanització capdavantera*, després actuen de límits en les operacions que hem denominat d'*ompliment urbà*. D'aquests eixos, n'hem identificat diversos: històricament, el carrer Major, el de Sant Nicasi, la Rambla, la carretera de Begues, la carretera a Barcelona i l'avinguda de Joan Carles I. Tots tenen en comú que, en el moment d'esdevenir zones d'urbanització capdavantera, eren vies de comunicació supralocals. També és remarcable el fet que, ja des de la segona meitat del segle XIX, totes les operacions que anomenem d'*ompliment urbà* es porten a terme de forma planificada, fins i tot durant l'època franquista. Una altra qüestió són els criteris sota els quals s'elabora aquesta planificació (tipologia d'habitatges), que depenen fortament de l'època.

Finalment, pel que fa a la morfologia urbana, es constata que el creixement urbà ha estat molt determinat per l'entorn físic. Especialment les rieres i torrents, però també els talussos, han constituït barreres que han encarrilat el creixement del nucli cap a la banda nord-oest. Només després de la densificació d'aquests espais s'han començat a sobrepasar les barreres naturals. És important de remarcar-ho: si Gavà presenta avui un nucli urbà pulcre i compacte és perquè han existit i s'han respectat sempre uns eixos limitadors, que s'han sobrepasat molt lentament.

Pel que fa a la tipologia d'habitatges, podem distingir tres grans èpoques, separades per les dates de 1960 i 1980. Abans de la primera data, la tipologia dels habitatges és pràcticament única: casetes de planta baixa i pis. Entre la primera i la segona dates, la tipologia majoritària dels habitatges és la d'edificis de pisos, alguns en blocs aïllats (Santa Teresa, can Tintorer, les Ferreres, Congrés i Ausiàs Marc) i d'altres integrats en la xarxa urbana (Diagonal, Balmes i plaça de Catalunya). Finalment, a partir de la segona data, comparteixen protagonisme els edificis multifamiliars de pisos (Gavà Nova i sector Oest) amb les cases unifamiliars adossades (can Serra i Balet i can Ribes).

Referències.

- ¹ Josep Campmany (coord.): Gavà. Valls: Ed. Cossetània, 2001, p. 12.
- ² L'aspecte urbà del Gavà de finals del segle XVI es pot deduir a partir dels dos capbreus d'Eramprunyà d'aquella època, el de 1587 (Arxiu Històric de Protocols Notarials de Barcelona, notari Nadal Castelló, 470/5. Arxiu de la Baronia d'Eramprunyà, llibre 1/A-116) i el de 1598 (Arxiu de la Baronia d'Eramprunyà, llibre 13/A-127). Vegeu: J. Campmany, "Gavà en el segle XVI: mutació senyorial i afirmació comunal". *Materials del Baix Llobregat*, núm. 7 (2001) pàg. 81.
- ³ En el capbreu de 1587 apareix una referència al «camí del Portal Roig». Si hi havia portal, sembla plausible suposar que la vila fos murallada, tal com aventura Dolors Sanahuja: "El territori d'Eramprunyà entre els segles X-XVI", a la revista *Rubricatum* del Museu de Gavà, núm. 3, (2002) p. 38.
- ⁴ Josep Maria Palet, Maria Lledó Barreda, Pere Izquierdo i Alicia Estrada: Roma a Gavà. Gavà: Associació d'Amics del Museu, 2001. Joan Josep Esteban: «La vil·la de Sant Pere de Gavà. Un fragment més d'història», a *La plana del Baix*, núm. 26. Gavà: Museu de Gavà, 2001, p. 4.
- ⁵ Jaume Codina; Josep Moran; Mercè Renom (ed.): *El Baix Llobregat el 1789*. Barcelona: Curial, 1992, pàg. 155.
- ⁶ Aquests establiments es poden seguir en els capbreus de la baronia d'Eramprunyà del 1787 i 1818. Arxiu Municipal de Castelldefels, Arxiu Històric, Armari 1, caps 11.
- ⁷ Marian Colomé: «Gavà dels segles XVII i XVIII: els forns, pous i safareigs», a Josep Soler i Vidal (ed.): *Marian Colomé, poeta i narrador (1894-1979)*. Gavà: Museu de Gavà, 1984, p. 81.
- ⁸ Els mapes de les figures 2 i 3, així com la datació dels diversos plans urbanístics de Gavà s'han extret de l'Arxiu Municipal de Gavà, i del buidatge realitzat per Alfons Gibert de les actes dels plens municipals dipositades al mateix arxiu.
- ⁹ Alfons Gibert: «Els desviament de la riera de Sant Llorenç», a *Cent anys de vida gavanenca (1840-1940)*. Gavà: Ajuntament de Gavà, 1989, p. 52-62.
- ¹⁰ Les dades demogràfiques i d'habitatges i edificis s'han extret de la base de dades de l'IDESCAT (www.idescat.es). La datació de les promocions s'ha extret a partir del buidatge realitzat per Alfons Gibert de les actes dels plens municipals del període 1939-1987, així com del periòdic local *Brugués*.
- ¹¹ Agraïm als serveis tècnics de l'àrea municipal d'urbanisme que ens hagin facilitat aquestes dades fins a la darrera actualització (desembre de 2001).
- ¹² Martí Checa, «Actuacions del Patronato de las Viviendas del Congreso Eucarístico a l'Hospitalet i al Baix Llobregat», a *El franquisme al Baix Llobrega*. Barcelona: Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2001.
- ¹³ Els nombres de la taula s'han extret de Josep Campmany: *Dones a Gavà en el pas a la societat industrial (1800-1940)*, «Les dones i la història al Baix Llobregat». Barcelona: Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2002, p. 419. Per al període 1970-2002, els nombres han estat extrets de la base de dades de